

BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SPECIALIOSIOS DALIES KLAUSIMAI

TURTINĖ NAUDA KAIP NUSIKALSTAMOS VEIKOS DALYKAS: SISTEMINĖ NORMŲ ANALIZĖ

Dr. Oleg Fedosiuk

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 2 71 45 61
Elektroninis paštas olfed@ltu.lt

Pateikta 2004 m. liepos 25 d.

Parengta spausdinti 2004 m. lapkričio 25 d.

Pagrindinės sąvokos: turtas, materialus turtas, nematerialus turtas, turtinė nauda, turtinė žala, neatlygintinumas, savanaudiškumas, turto pagrobimas, turtinių teisių įgijimas, turtinių prievolių panaikinimas, turtinių prievolių išvengimas, apgaulė, turto prievartavimas, turto pasisavinimas, turto iššvaistymas.

Santrauka

Naujo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XXVIII skyriuje įtvirtinta turtinių nusikaltimų sistema, nors daugeliu aspektų paremta tradicinėmis koncepcijomis, tačiau, palyginti su senuoju BK, joje yra nemažai naujovių. Pirma, nebeliko būtinumo visas turtines nusikalstamas veikas sieti su svetimos nuosavybės pažeidimu, nes naujas LR BK XXVIII skyrius saugo visą teisėtų turtinių santykių sritį. Antra, vartojant civilinės teisės terminiją kriminalizuotos naujos neteisėtos turtinės naudos formos (pvz., turtinių teisių įgijimas, turtinių prievolių panaikinimas ir išvengimas). Trečia, atsirado naujas veikų skirstymas į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, be to, jau įsigaliojus LR BK grąžinta administracinė atsakomybė už vadinamąjį smulkų turto pagrobimą.

Straipsnyje analizuojami neteisėtos turtinės naudos gavimo kriminalizavimo klausimai: nagrinėjama turtinės naudos samprata, pateikiama veikų klasifikacija, aptariama turto pagrobimo koncepcija pasikeitusioje nusikalstamų veikų sistemoje, turtinių teisių ir kitos nematerialinės naudos nusikalstamo gavimo formos, pasikeitęs požiūris į svetimo patikėto ar kaltininko žinioje esančio turto iššvaistymą ir kiti klausimai, pateikiami analizuojamų normų moksliniai vertinimai ir siūlymai dėl jų tinkamo aiškinimo.

1. Turtinės naudos, kaip nusikalstamos veikos dalyko, samprata

Didžioji dauguma LR BK XXVIII skyriaus normų kriminalizuoja vienokios arba kitokios neteisėtos turtinės naudos gavimą (sau ar kitam) padarant atitinkamą žalą kitam asmeniui. Skirtingų veikų sudėtyse skirtingais terminais apibūdinama tai, į ką nukreipta kaltininko veika ir per ką daroma žala normos saugomoms vertybėms (neteisėtai užvaldytas turtas ar turtinė teisė, panaikinta turtinė prievolė ir t. t.). Šiais teisiniais požymiais apibrėžiamas vienos ar kitos nusikalstamos veikos dalykas. Tačiau nepaisant skirtingų veikų sudėčių specifikos, geriausiai šiam kaltininko siekiamam rezultatui (dalykui) įvardyti tinka apibendrinta sąvoka „turtinė nauda“, savo turiniu apimanti visas įmanomas nusikalstamo praturtėjimo formas. Tačiau turtinę naudą vadinant nusikalstamos veikos dalyku, būtina plačiau žiūrėti į nusikalstamos veikos dalyko sampratą apskritai, netapatinti šio teisinio požymio vien tik su materialaus pasaulio daiktais, kaip neretai pasitaiko teisinėje literatūroje, bet identifikuojant jį pirmiausia pagal jo funkciją nusikalstamos veikos sudėtyje.

Baudžiamieji įstatymai nuo seno išskirdavo ir numatydavo atsakomybę už pačią paprasčiausią savo egoistinių turtinių interesų tenkinimą kitų sąskaita, t. y. neteisėtą svetimo materialaus turto užvaldymą. Šis turtinės naudos gavimo būdas žinomas kaip vagystė, o tokios veikos smurtinis variantas – kaip plėšimas. Tačiau laikui bėgant, atsirado poreikis kriminalizuoti vis sudėtingesnius nusikalstamo praturtėjimo variantus, ir XIX a. daugelio valstybių baudžiamieji įstatymai jau pateikdavo gana darnias turtinių nusikaltimų normų sistemas. Vienu šios tendencijos aspektu tapo tai, kad baudžiamieji įstatymai, be materialaus turto neteisėto pasisavinimo, vis plačiau kriminalizuoja turtinių teisių ir kitos nematerialios turtinės naudos neteisėtą gavimą. Šią tendenciją iliustruojantys pavyzdžiai gali būti sukčiavimo, turto prievartavimo, svetimo turto pasisavinimo ir iššvaistymo normos, kurios nebesiejamos vien tik su materialaus turto neteisėtu užvaldymu.

Reikia pasakyti, kad neteisėtas turtinių teisių ir kitos nematerialios naudos gavimas kad ir apgaulės arba prievartos priemonėmis, pirmiausia pasireiškia kaip tam tikras nesąžiningumas civiliniuose teisiniuose santykiuose, todėl šios naudos gavimo kriminalizavimas gali atrodyti kaip baudžiamosios teisės įžengimas į civilistiką. Tačiau minėtas procesas yra natūralus, nes piktnaudžiavimas turtiniais teisiniais santykiais gali būti toks pat pavojingas, kaip elementari vagystė, o tokio piktnaudžiavimo padarytą žalą gali būti labai sunku kompensuoti vien tik civilinėmis teisinėmis priemonėmis. Minėtą baudžiamųjų įstatymų raidos tendenciją paaiškina ir tai, kad į civilinę apyvartą patenka vis daugiau nematerialių daiktų (*res incorporales*), o didžiausi turtai pasaulyje egzistuoja būtent turtinių teisių pavidalu.

Turtinės naudos samprata neatsiejamai susijusi su turto samprata. Turtas kaip teisinė kategorija apima objektus, turinčius ekonominį turinį ir galinčius priklausyti asmeniui (jeiti į jo turtinį aktyvą arba pasyvą) kaip materialus arba nematerialus daiktas. Šia prasme turtą įmanoma įvertinti pinigine verte, jis gali vienaip ar kitaip dalyvauti civilinėje apyvartoje, jį įmanoma turėti ir teisiškai šį turėjimą formalizuoti, pvz., įgyjant nuosavybės teisę, dokumentiškai patvirtinant reikalavimo teisių ar prievolių turėjimą, teisinėmis priemonėmis įslaptinant tam tikrą komercinę informaciją, įforminant autorystės teises, įgyjant pagal franšizės sutartį (LR CK 6.766 str.) teises naudoti kitos firmos svetimą prekės ar paslaugų ženklą, dalykinę reputaciją ir kita. Pastaruoju metu Lietuvoje plėtojama teisinė doktrina, pagal kurią visi šie objektai, galintys dalyvauti apyvartoje (net ir reikalavimo teisės prievolėje), vadintini nuosavybės objektais [1, p. 69–79]. Vienaip ar kitaip mąstant, turtu juos tikrai galima vadinti.

Turtinė nauda – tai labiau baudžiamosios nei civilinės teisės sąvoka. Pagal savo santykį su jos turėtoju turtinė nauda gali egzistuoti ne tik kaip asmeniui priklausantis materialus arba nematerialus daiktas. Ji gali įgauti būklę, neatitinkančią nė vieno civilinėje teisėje žinomo objekto charakteristikos ir kai tokios naudos turėjimui tiesiog neįmanoma suteikti teisinį statusą. Pvz., turto prievartavimu gali būti pripažintas naudos gavimas priverčiant kitą asmenį atskleisti savo firmos komercinę paslaptį (nauda kaip informacijos žinojimas), pasitraukti iš konkurencinės kovos, atsisakyti verslo planų (nauda kaip didesnės ekonominės

galimybės sumažėjusioje verslo konkurencijoje) ir pan. Iš esmės *nauda* taip pat yra turtas, tik suvoktas šiek tiek abstrakčiau. Kaip nusikalstamos veikos apibendrintas dalykas turtinė nauda gali būti suprasta kaip būklė, atsirandanti įgyvendinus tam tikrą turtinį interesą, kuris savo ruožtu sietinas su asmens valia (noru) daryti poveikį savo ar kito asmens turtinei sferai arba išsaugoti ją nepakitusia. Jeigu asmens turtinė sfera suvokiama kaip abstrakti piniginė vertė, tai apie turtinės naudos gavimą galima kalbėti visuomet, kai ši vertė didinama, mažinama arba išsaugoma nepakitusi. Toks platus turtinės naudos supratimas, plaukiantis iš ekonominės turto sampratos [2], be abejo, tinka ne visų veikų dalykui apibrėžti. Ko gero, taip suvokta nauda geriausiai tinka tik turto prievartavimo požymiams paaiškinti (šios veikos objektas ir dalykas yra plačiausias), kitų nusikalstamų veikų dalykai suformuluoti siauriau. Šia prasme baudžiamojoje teisėje ypač svarbus yra nusikalstamos turtinės naudos skirstymas į materialią ir nematerialią, nes tai padeda tinkamai suklasifikuoti ir atskleisti nusikalstamų veikų mechanizmą, apibrėžti jų kėsinimosi objektą ir dalyką. Pvz., labai svarbu yra laikytis nuostatos, kad vagystės ir plėšimo dalyku gali būti tik materialus judamas turtas. Pripažinus, kad pagrobtį įmanoma ir nematerialų turtą (pvz., turtines teises, informaciją) vagystę ir plėšimą būtų tiesiog neįmanoma atriboti nuo sukčiavimo ir turto prievartavimo, komercinio šnipinėjimo, kompiuterinės informacijos pasisavinimo ir kt.

Norėčiau atkreipti skaitytojo dėmesį į tai, kad literatūroje baudžiamosios teisės klausimais labai dažnai žodis „materialus“ neteisingai vartojamas kaip žodžio „turtinis“ sinonimas. Vis dėlto civilinėje teisėje daiktai skirstomi į materialius (lot. *res corporales*) ir nematerialius (lot. *res incorporales*), atsižvelgiant į tai, koku pavidalu šie daiktai egzistuoja, ar jie apčiuopiami. Tą patį galima pasakyti ir apie turtinės naudos materialumą arba nematerialumą. Turtinių vertybių esminė savybė yra jų ekonominis turinys, matuojamas pinigine verte, bet ne jų materialumas. Pvz., turtinės teisės kaip civilinės teisės objektai tradiciškai priskiriamos prie nematerialių daiktų. Šiuolaikiniai baudžiamieji įstatymai, užtikrindami turtinių santykių apsaugą, vis plačiau kriminalizuoja nematerialios turtinės naudos neteisėtą gavimą ir tai yra dėsninga, nes didėja nematerialaus turto dalis civilinėje apyvartoje.

2. Nusikalstamų veikų, susijusių su neteisėtos turtinės naudos gavimu, sistema naujame LR BK

Nusikalstamos turtinės naudos gavimo normos pirmiausia turi būti klasifikuojamos atsižvelgiant į pažeidžiamų turtinių vertybių (objekto), gaunamos turtinės naudos (dalyko) ir daromos žalos (pasekmių) turinį. Remiantis šiais kriterijais yra prasminga išskirti dvi kategorijas nusikalstamų veikų, pasireiškiančių kaip neteisėtos turtinės naudos gavimas:

1. Veikos, pasireiškiančios kaip nusikalstamas svetimo materialaus turto pasisavinimas. Prie jų priskirtini turto pagrobimai, t. y. vagystė (178 str.) ir plėšimas (180 str.), taip pat radinio pasisavinimas (185 str.). Šios kategorijos veikos tiesiogiai nukreiptos prieš kito asmens nuosavybę. Pasisavinus svetimą materialų turtą, žalos turinį sudaro tiesioginis, kaip nuosavybės turimo arba teisėtai valdomo materialaus turto netekimas, o kaltininko gauta nauda – pasisavintas materialus turtas.

2. Veikos, kurios gali pasireikšti tiek materialaus turto pasisavinimu, tiek ir kitos nematerialios turtinės naudos gavimu. Į šią veikų kategoriją patenka neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis (179 str.), turto prievartavimas (181 str.), sukčiavimas (182 str.), turto pasisavinimas (183 str.), turto iššvaistymas (184 str.), turtinės žalos padarymas apgaule (186 str.), nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas arba realizavimas (189 str.). Šiai kategorijai priskiriamos veikos gali būti nukreiptos tiek prieš nuosavybę, tiek ir kitas turtines teises bei interesus. Nusikalstamos turtinės naudos turinys šiose normose neapsiriboja vien tik svetimo materialaus turto gavimu, bet gali pasireikšti ir kaip turtinių teisių įgijimas, turtinių prievolių panaikinimas arba išvengimas, o kartais ir kitokia nematerialia turtine nauda. Žalos, turinčios reikšmę kvalifikacijai, turinį čia gali sudaryti ne tik tiesioginis materialaus turto netekimas, bet ir turtinių teisių netekimas arba jų apimties sumažėjimas, turtinių prievolių atsiradimas arba

jų apimties padidėjimas (pvz., sukčiavimo atveju), o kartais ir kitokia turtinė žala. Pvz., turtinės žalos padarymas apgaule (BK 186 str.) ir neteisėtas naudojimas energija ir ryšių paslaugomis (BK 179 str.) padaro žalą, į kurios turinį įeina negautas pelnas.

Šioje (antroje) nusikalstamų veikų grupėje išsiskiria formali turto prievartavimo sudėtis, kai nusikaltimo baigtumas siejamas ne su nusikalstamais padariniais, bet su pačia veika – vertimu atlikti tam tikrą turtinį veiksma arba nuo jo susilaikyti. Kita vertus, turto prievartautojo veika taip pat nukreipta į neteisėtos turtinės naudos gavimą ir tik dėl formalios nusikaltimo sudėties veika laikoma baigta, net ir nepasiekus nusikalstamo rezultato – negavus turtinės naudos.

Visos XXVIII LR BK skyriuje pateiktos nusikalstamos veikos, pasireiškiančios materialios arba nematerialios turtinės naudos gavimu, gali būti suklasifikuotos ir pagal savo pavojingumo laipsnį, kurį rodo neteisėtai gaunamos naudos arba daromos turtinės žalos dydis. Atsižvelgiant į minėtus kriterijus nusikalstamas naudos gavimas įgauna baudžiamojo nusižengimo, nusikaltimo ir kvalifikuoto nusikaltimo statusą. Nuo neteisėtai gautos naudos vertės priklauso BK 178, 180, 182, 183, 184, 185 ir 189 straipsniuose numatytų veikų kvalifikavimas, o nuo padarytos žalos dydžio – BK 179, 181, 186 straipsniuose numatytos veikos. Sunkumų kvalifikuojant minėtas veikas pirmiausia gali kilti dėl to, kad įstatyme (BK 190 str.) tiksliai apibrėžti tik gaunamos naudos vertės dydžiai, tačiau turtinės žalos masto kriterijai nenurodyti. Kokia žala yra didelė, o kokia – nedidelė, palikta spręsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir teismo nuožiūra, o tai neišvengiamai formuoja nevienodą praktiką. Tokia padėtis prieštarauja visų žmonių lygybės prieš įstatymą principui, be to, neatitinka baudžiamosios teisės pamatinio legalumo (*nullum crimen sine lege*) principo, reikalaujančio kuo aiškiau formuluoti draudimą, kuo mažiau erdvės paliekant interpretacijai. Manychiau, turtinės žalos (ne vien tik turto vertės) dydžiai turi būti tiksliai apibrėžti Baudžiamajame kodekse.

Paminėtina ir tai, kad naujo LR BK rengėjai, įvesdami baudžiamojo nusižengimo kategoriją, siekė užkirsti kelią tokiai padėčiai, kai už tą pačią veiką atsakomybę numatydavo tiek baudžiamieji, tiek administraciniai įstatymai [3, p. 13]. Tai ypač aktualu kalbant apie turtinio pobūdžio nusikalstamas veikas. Tačiau 2003 m. liepos 4 d. įstatymu Nr. IX–1706 pakeitus BK 190 straipsnį bei naujai išaiškinus nedidelės turto vertės dydį (nuo 1 iki 3 MGL), buvo įtvirtinta dar sudėtingesnė nei anksčiau baustinių turtinių veikų sistema (administracinis nusižengimas, baudžiamasis nusižengimas, nusikaltimas, kvalifikuotas nusikaltimas). Tai reiškia, kad tokios veikos kaip vagystė, sukčiavimas, turto pasisavinimas ir iššvaistymas, kai pasisavinamo turto vertė neviršija 1 MGL, kaip ir anksčiau kvalifikuotos kaip administracinės teisės pažeidimas (smulkusis turto pagrobimas. ATPK 50 str.). Nekalbant apskritai apie administracinės atsakomybės už turto pagrobimą nelogiškumą, taip pat apie LR ATPK normų atsilikimą nuo LR BK vartojamos terminijos¹, šis įstatymo leidėjo žingsnis išderino turtinių nusikalstamų veikų normų sistemą ir sukėlė naujų kvalifikavimo problemų. Pvz., neaišku, kaip kvalifikuoti nusikalstamu būdu gauto turto įgijimą, kai šio turto vertė neviršija 1 MGL. Juk už šios veikos padarymą administracinė atsakomybė apskritai nenumatyta. Kaip baudžiamojo nusižengimo šios veikos taip pat negalima kvalifikuoti, nes gauto turto vertė mažesnė nei *nedidelė*. Ši problema gali būti išspręsta tik atitinkamai pataisius LR BK arba LR ATPK.

Administracinės atsakomybės gražinimas už turtines veikas sukuria ir kitokią alogiją. Pvz., turtinės žalos padarymas BK 179, 186 straipsniuose numatytais būdais visais atvejais pripažintinas nusikalstamomis veikomis (net jei padaryta nedidelė žala), nes šios normos taip pat neturi analogų LR ATPK. Išėitų, kad 100 litų vagystė yra baudžiama kaip administracinis nusižengimas (ATPK 50 str.), o pabėgimas iš kavinės nesumokėjus 10 litų už išgertą alų baustinas kaip baudžiamasis nusižengimas pagal BK 186 straipsnio 2 dalį.

¹ LR ATPK 50 str. turto pagrobimu įvardija ne tik vagystę ir plėšimą, bet ir sukčiavimą, svetimo turto pasisavinimą ir iššvaistymą, o tai jau nebeatitinka šių normų prasmės. Pvz., svetimo turto iššvaistymas pagal naują LR BK galimas ir dėl neatsargumo, o tai visiškai nesiderina su terminu „pagrobimas“.

3. Turto pagrobimo koncepcija naujame LR BK

3.1. Kokias veikas laikyti turto pagrobimais?

Teisinė konstrukcija „tas, kas pagrobė svetimą turtą“ vartojama dviejų nusikalstamų veikų sudėtyse: vagystės ir plėšimo. Šių dviejų veikų teisinės konstrukcijos iš esmės nepakitę. Tuo tarpu paties termino „turto pagrobimas“ suvokimas – sena baudžiamosios teisės problema, dėl kurios yra pareikšta įvairių nuomonių. Mat tiek senasis, tiek naujas LR BK, numatydamas turto pagrobimo požymį vagystės ir plėšimo normose, nepateikė jo definicijos. Vagystė, kaip baudžiama veika, žinoma Lietuvos teisei nuo seniausių laikų (1340 m. Pamedės teisynas, 1468 m. Kazimiero teisynas), tačiau *turto pagrobimo* sąvoka kildinama iš Rusijos Imperijos baudžiamųjų įstatymų vartoto termino „похищение“, kuris žymėjo nusikalstamas veikas, pasireiškiančias kaip tyčinis neteisėtas svetimo judamojo turto užvaldymas turint tikslą pasisavinti [4, p. 158]. Šiai doktrinai susiformuoti tiesioginės įtakos turėjo Vokietijos baudžiamosios teisės suformuota vagystės (*Diebstahl*) samprata. Tačiau, priešingai nei Vokietijoje, Rusijos teisėje pagrobimu imta vadinti ne tik vagystę, bet ir kitas veikas, pasireiškiančias kaip daikto užvaldymas turint tikslą pasisavinti. Pavyzdžiui, Rusijos 1903 m. Baudžiamasis Statutas, Lietuvoje galiojęs iki 1940 m., pagrobimu įvardydavo vagystę, plėšimą ir vieną iš daugelio sukčiavimo rūšių – vadinamąjį suktą pagrobimą [5, p. 174]. Tarybinėje baudžiamojoje teisėje kaip bendras vardiklis buvo vartojama turto grobimo (rus. *хищение*) sąvoka, kuri jungė kėsinimus į valstybinę ar visuomeninę nuosavybę, o turto pagrobimo (rus. *похищение*) sąvoka žymėjo kėsinimus į asmeninę piliečių nuosavybę [6, p. 164–181, 240–247]. Grobimais (pagrobimais) buvo vadinamos vagystė, atviroji vagystė, plėšimas, sukčiavimas bei patikėto svetimo turto pasisavinimas arba išėikvojimas. Visos šios veikos buvo aiškinamos tik kaip kėsinimais į svetimą nuosavybę, o nuosavybės objektai buvo tradiciškai tapatinami tik su materialiais daiktais. Šioje sistemoje šiek tiek išsiskirdavo sukčiavimo norma, kurios dalyku buvo ne tik turtas, bet ir teisė į turtą, kurios šiaip neapimdavo materialaus daikto samprata, tačiau tarybiniai mokslininkai surasdavo būdą „atkurti logiką“ – *teisė į turtą* dažnai buvo aiškinama tik kaip priemonė užvaldyti materialų turtą¹. Iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojęs LR BK visas minėtas veikas taip pat netiesiogiai priskirdavo prie turto pagrobimų (žr. 280 str.), toks požiūris atsispindėjo ir teisinėje literatūroje [8, p. 22].

Analizuodami naujo BK normas turime padaryti išvadą, kad vis dėlto turto pagrobimu turėtume vadinti tik vagystę ir plėšimą. Tokią išvadą galima daryti ne tik todėl, kad tik šiose normose veika įvardijama žodžiu „pagrobė“, bet ir dėl to, kad naujos sukčiavimo, svetimo turto pasisavinimo ir iššvaistymo normos suformuluotos taip, kad nusikalstamas naudos gavimo mechanizmas gali pasireikšti tiek svetimo materialaus turto pasisavinimu, tiek ir kitos – nematerialios naudos gavimu. Tai savo ruožtu leidžia kalbėti ir apie platesnį nei pagrobimo objektą ir dalyką, taip pat ir apie sudėtingesnę nei pagrobimo atveju nusikalstamos naudos gavimo ir žalos padarymo mechanizmą. Tuo tarpu turto pagrobimo samprata nuo seno žymi pačią paprasčiausią nusikalstamo praturtėjimo formą – svetimo judamojo daikto užvaldymą ir pasisavinimą. Nepaisant to, kad pastaruosius du šimtmečius baudžiamojoje teisėje atsirasdavo vis sudėtingesnių praturtėjimo teisinių konstrukcijų, *daikto pasisavinimo* doktrina nė kiek nepaseno ir išlieka daugelio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose ir teorijoje.

3.2. Ką reiškia turtas kaip pagrobimo dalykas?

Identifikuojant pagrobimą kaip nusikalstamą veiką nuosavybei, ypač svarbu tinkamai apibrėžti jo dalyką, nes įstatymo terminas „turtas“ gali būti įvairiai suvoktas. Pati plačiausia

¹ Tik nedaugelis tarybinės baudžiamosios teisės specialistų sukčiavimo dalyku laikė ne tik materialų turtą, bet ir turtines teises, o patį sukčiavimą vadindavo ne pagrobimu, bet nusikalstamu turto ir turtinių teisių įgijimu [7, p. 7–10, 95–108].

turto samprata suponuoja turto suvokimą kaip tam tikrą ekonominę vertę turinčių dalykų (tiek materialių, tiek ir nematerialių) visumą. Tačiau pagrobti įmanoma toli gražu ne bet kokį turtą. Tradicinė pagrobimo samprata suponuoja, kad paimamas tik materialus kilnojamas daiktas. Galima skirti penkis reikalavimus, keliamus sąvokai „turtas“ kaip pagrobimo dalykui: tai jo materialumas, kilnojamas pobūdis, ekonominė vertė, turto atskirtumas nuo gamtinės aplinkos, tai pat priklausomumas kitam asmeniui.

Šių požymių tinkamas suvokimas padeda atriboti turto pagrobimą nuo kitų nusi- kalstamų veikų. *Turto materialumas* reiškia, kad toks turtas turi tam tikrą korpusą, yra erd- vinis daiktas (lot. *res corporales*). Pavyzdžiui, grynieji pinigai atitinka materialaus turto są- voka, tačiau jos neatitinka negrynieji pinigai, kurių teisinė prigimtis – prievolinė [9, p. 42], o tai reiškia, kad jie atitinka turtinės teisės (reikalavimo) sampratą. Kalbant apie *kilnojamąjį turto pobūdį* atkreiptinas dėmesys į tai, kad tam tikri daiktai laikomi nekilnojamaisiais ne dėl savo prigimties, bet tik remiantis įstatymais, pvz., laivai ir orlaiviai, kuriems nustatyta pri- valoma teisinė registracija (LR CK 1.98 str. 3 d.). Manau, reikėtų sutikti su nuomone, kad kaip pagrobimo dalykas toks daiktas laikytinas kilnojamuoju [10, p. 64]. Šia prasme pa- grobimo dalyką geriausiai apibrėžti kaip judamąjį daiktą, kaip tai buvo daroma tarpukario Lietuvos baudžiamojoje teisėje.

Turto materialumo ir kilnojamojo pobūdžio požymiai leidžia identifikuoti pagrobimą kaip tokį turto pasisavinimo būdą, kai šis turtas užvaldomas fiziškai (paimamas, nunešamas, paslepiamas, suvartojamas ir pan.). Neteisėtą turto „užvaldymas“ teisiškai (kai turtinė teisė įforminama dokumentais) arba intelektualiai (kai sužinoma tam tikra vertė turinti informacija) neatitinka turto pagrobimo koncepcijos ir vertintinas taikant kitas BK normas.

Ekonominės vertės požymis nusako turiningąją turto savybę. Šią savybę turi kiekviena vertybė, kurią pretenduojama vadinti turtu. Nėra kito kriterijaus identifikuoti ekonominės vertės buvimą kaip galimybė pamatuoti ją pinigais. Tačiau turto vertė turi būti objektyvaus ir legalaus pobūdžio. Vertės *objektyvumas* reiškia, kad daiktas turi tam tikrą objektyvią gali- mybę dalyvauti civilinėje apyvartoje kaip prekė. Šia prasme turtu neturėtume vadinti daiktų, turinčių vien tik subjektyvią materialinę reikšmę nukentėjusiajam (pvz., laiškas, asmeninė nuotrauka ir pan.).¹ Teisinėje praktikoje kol kas nėra aiškios pozicijos, kaip vertinti banko mokėjimų kortelės vagystę, nes tokia kortelė lyg ir atitinka materialumo požymį. Drįsčiau tei- gti, kad banko mokėjimo kortelė – tai dokumentas, identifikuojantis jo turėtojo teisę dispo- nuoti sąskaitoje esančiomis lėšomis. Personalizuota kortelė neturi savarankiškos ekonomi- nės vertės ir todėl neatitinka turto savybių. Manytina, kad minėtą veiką reikėtų kvalifikuoti pagal BK 214 str. kaip mokėjimo instrumento arba pagal BK 300 str. kaip dokumento pa- grobimą.

Turto vertės *legalumas* reiškia, kad daiktas turi vertę legalioje apyvartoje, nėra už- draustas. Daikto negalima vadinti turtu, jei jis yra visiškai uždraustas civilinėje apyvartoje ir turi piniginę vertę vien tik juodojoje rinkoje (pvz., medicinoje nenaudojamos rūšies narkoti- kai, namų gamybos ginklai, padirbtą valiuta). Tokių daiktų pagrobimas nevadintinas turtiniu nusikaltimu, bet kvalifikuotinas pagal kitus atitinkamus LR BK straipsnius.

Turtu daikto prasme tradiciškai vadinami tik *iš gamtos pasisavinti arba gamybos pro- cese sukurti* materialaus pasaulio dalykai (LR CK 4.1 str.). Ši nuostata neleidžia pripažinti pagrobimo dalyku gamtinių turtų, neatskirtų nuo gamtos (laukiniai žvėrys, žemės gelmės ir kt.).

Turto priklausomumas kitam reiškia, kad jis yra kito asmens nuosavybė, nėra bešeimi- ninkis. Ši aksioma sukelia tris probleminius klausimus: 1) kaip vertinti atvejį, kai kas nors slapta paima nuosavą turtą iš kito teisėtai jį valdančio asmens; 2) kaip vertinti atvejį, kai sve- timas turtas pavagiamas iš neteisėtai jį valdančio asmens (vogtų daiktų vagystė), nes tokia veika lyg ir nepažeidžia nuosavybės teisės; 3) kaip vertinti atvejį, kai paimamas turtas, kuris

¹ Šia prasme baudžiamieji įstatymai neužtikrina vadinamosios „neturtinės“ nuosavybės apsaugos nuo pa- grobimo. Todėl vagystės ir plėšimo dalyką būtų logiška formuluoti pagal daugelio šalių baudžiamųjų įstatymų pavyzdį, įvardijant jį judamuoju (kilnojamuoju) daiktu [11, p. 84].

faktiškai priklauso kitam asmeniui, bet jį paėmęs asmuo teisiškai yra to turto bendrasavinin-
kis. Pirmuoju atveju, manau, tokia veika nelaikytina vagyste, bet gali būti vertinama kaip
rengimosi sukčiauti stadija, jei vėliau iš teisėto valdytojo būtų pareikalauta atlyginti žalą už
neva prarastą daiktą. Antruoju atveju tokia veika vis dėlto pripažintina vagyste, laikant, kad ji
pažeidžia teisėto turto savininko teises, netiškeliant į tai, kad pavogta iš neteisėtai jį val-
džiausio asmens [12, p. 343]. Tokio pat principo buvo laikomasi ir tarpukario Lietuvos tei-
sėje, ir tarybiniais laikais. Trečiuoju atveju turto svetimumo problema sprendžiama laikantis
civilinės teisės normų. Pvz., jeigu remiantis civilinės teisės normomis byloje įmanoma nu-
statyti, kad vienas sutuoktinis pavogė ne bendrą, bet asmeninį kito sutuoktinio turtą, galima
konstatuoti ir pagrobimo faktą, ir atvirkščiai.

Ilgą laiką baudžiamojoje teisėje buvo diskutuojama, kaip kvalifikuoti neteisėtą naudo-
jimasi įvairių rūšių energija, vandeniui bei dujomis. Diskusijos priežastis yra ta, kad minėto
turto neteisėtas savinimasis pasireiškia ne kaip jo paėmimas (užvaldymas), bet kaip netei-
sėtas naudojimas juo arba kaip jo vartojimas, nes jis tiekiamas vartotojams per specialias
tiekimo linijas. Teisėsaugos institucijų praktikoje toks neteisėtas naudojimas energija buvo
kvalifikuojamas kaip administracinės teisės pažeidimas ir tik Lietuvos Respublikos 2002 m.
kovo 21 d. įstatymu Nr. IX-800 ši veika buvo kriminalizuota atskiroje normoje (BK 271¹ str.).
Naujame LR BK tokia veika kriminalizuota kaip „neteisėtas naudojimas“ (BK 179 str.), kuris
nevadintinas turto pagrobimu. Kartu pažymėtina tai, kad neteisėtas minėtų rūšių turto savi-
nimasis tik tada kvalifikuojamas pagal BK 179 str., kai pasireiškia naudojimusi atitinkama tie-
kimo linija. Juk tiek vanduo, tiek dujos gali būti parduodami vartotojams ne tik per tiekimo li-
nijas, bet ir įvairiose talpose. Galima tiesiog paimti ir perkelti erdvėje statinėje laikomą van-
denį arba dujų pripildytą balioną. Tuomet veika atitiktų turto pagrobimo požymius.

3.3. Ar turto pagrobimas – būtinai savanaudiška veika?

Šiuolaikinė baudžiamosios teisės teorija, laikydamosi tradicijos, traktuoja turto pagro-
bimą kaip tyčinį neteisėtą neatlygintinį svetimo turto paėmimą (užvaldymą) ir jo pasisavi-
nimą. Tačiau nuo seno yra diskutuojama, ar prie būtinųjų pagrobimo požymių priskirtinas
savanaudiškas (praturtėjimo) motyvas. Tiek anksčiau, tiek ir šiuolaikinėje literatūroje labai
dažnai teigiama, kad pagrobimu vadintina tik dėl savanaudiškų paskatų padaryta veika [8, p.
30]. Šio požiūrio šalininkai bando išryškinti turto pagrobimo esmę, atriboti šią veiką nuo
įvairių panašių atvejų, kai turto užvaldymas turėjo kitokią nei pasisavinimo prasmę. Tą iš tik-
rųjų būtina padaryti, tačiau subjektyvus savanaudiškumo požymis nėra tam tinkamas krite-
rijus. Pirma, iš objektyviosios pusės turto pagrobimo esmę nusako neteisėto ir neatlygintinio
pasisavinimo požymis, kai kaltininkas prieš savininko ar valdytojo valią ir neturėdamas tei-
sėto pagrindo svetimą turtą paverčia savu turtu, ima elgtis svetimos nuosavybės atžvilgiu
taip lyg būtų jos savininkas (lot. *animus rem sibi habendi*), dėl to tikrasis šio turto savininkas
ar teisėtas valdytojas netenka savo turto, o tai ir yra nusikalstamų padarinių turinys. Tarpuka-
rio Lietuvos baudžiamosios teisės mokslo atstovas V. Stankevičius pagrobimo mechanizme
pabrėždavo šiuos momentus: „turto išėmimas iš svetimo valdymo sferos, jo perkėlimas į
kaltininko valdymo sferą ir to turto nuostolių savininkui ir turto naudos kaltininkui padary-
mas“ [5, p. 174]. Subjektyvųjį turto pagrobimo elementą nusako tai, kad kaltininkas veikia
tyčia, t. y. suvokia, kad savinasi svetimą turtą, numato daromą žalą turto savininkui ir jos
nori. Klausimas, kodėl jis tai daro (motyvas) ir ką ketina daryti su pagrobtu turtu (tikslas), iš
esmės nieko nekeičia, nes kaltininkas vis vien neteisėtai kėsinaisi į svetimą nuosavybę. Šį
aspektą pabrėždavo ir jau cituotas V. Stankevičius. Jis rašė: „Ką kaltininkas nori veikti su
pagrobtu turtu – įstatymui nesvarbu. Šventasis, grobdamas pinigus ir norėdamas neturtin-
giesiems išdalinti, yra vis dėlto kaltas vagyste formaline to žodžio prasme“ [5, p. 175]. Abso-
liučiai teisūs ir šiuolaikiniai autoriai, tvirtinantys, jog pavogti įmanoma ir altruistiniais motyvais
[13, p. 22–23] ir kad nėra būtinumo įrodinėti pagrobimo byloje šį įstatymo nenumatytą sub-
jektyvų požymį [14, p. 185].

Tačiau, kaip jau buvo minėta, nekeliant savanaudiškumo įrodinėjimo reikalavimo, negalima sutapatinti turto pagrobimo su paprastu svetimo turto paėmimu arba laikinu pasinaudojimu juo be savininko leidimo. Turto pagrobimas visada susijęs su jo *neatlygintiniu* pasisavinimu, o neatlygintinumas, kaip objektyvus požymis, turėtų būti siejamas ne tik su paimamo turto vertės kompensavimo nebuvimu (kaip paprastai teigiama), bet ir su turto netekimo negrįžtamumu, t. y. su faktu, kad jis paimamas iš teisėto valdymo visam laikui. Juk svetimo daikto laikinas savavališkas paėmimas nesukelia pagrobimui būdingų padarinių – to daikto netekimo. Tai kad laikinas svetimos nuosavybės uzurpavimas norint pasinaudoti nėra vagystė, yra baudžiamosios teisės aksioma nuo seniausių laikų [15, p. 143], deja, šiuolaikinė įstatymų leidyba ne visada laikosi senų ir patikrintų doktrinų. Ankstesni Lietuvos baudžiamieji įstatymai visiškai pagrįstai kriminalizuodavo ne tik turto pagrobimus, bet ir neteisėtą laikiną pasinaudojimą svetima transporto priemone (transporto priemonės nuavyrą, BK 250 str.). Ši norma atlikdavo gana svarbią funkciją normų sistemoje, jos pagrįstumą rodo ir tai, kad analogiškos normos numatytos tiek viename geriausių pasaulyje Vokietijos baudžiamajame kodekse [16, § 248b], tiek ir Rusijos [17, 166 str.], Lenkijos [18, 289 str.] Austrijos [19, § 136] ir kai kurių kitų šalių baudžiamuosiuose kodeksuose, tačiau Lietuvoje ši norma nuo 1995 m. sausio 1 d. yra panaikinta [20, 40 str.], įstatymiškai prilyginant ją vagystei [21, 3 str.]. Tai buvo padaryta norint palengvinti kovą su automobilių vagystėmis¹, tačiau ši norma yra absoliučiai alogiška – jos turinį perteikia teiginys, kad veika, kuri įstatymo buvo apibrėžiama kaip *neturinti pagrobimo požymių*, remiantis 1995 m. sausio 1 d. oficialiu aiškiniu traktuotina kaip *turto pagrobimas*. Šis išaiškinimas, be abejo, turi įtakos teismų praktikai, nes argumentas, kad transporto priemonė buvo užvaldyta nesant pasisavinimo požymio ir todėl veika nekvalifikuotina kaip vagystė, įstatymiškai lyg ir yra paneigtas. Tačiau šio išaiškinimo negalima suabsoliutinti, nes tuomet reikėtų tikslinti visą turto pagrobimo koncepciją, kuri sieja pagrobimą su neatlygintiniu, t. y. žalą sukeliančiu, pasisavinimu. Todėl iš teorinių pozicijų vis dėlto negalima asmens kaltinti vagyste, jeigu yra pasitvirtinusių duomenų, kad jis užvaldė svetimą automobilį neturėdamas ketinimų jį pasisavinti, t. y. negrįžtamai paimti iš teisėto valdymo. Tačiau nebesant automobilio nuavyrą normos, galima prognozuoti, kad praktikoje tokie atvejai ir toliau bus vertinami kaip vagystė².

4. Nematerialios turtinės naudos neteisėto gavimo kriminalizavimo ypatumai

Kaip buvo minėta, turto pagrobimas sietinas tik su svetimo materialaus turto pasisavinimu. Šia prasme vagystė ir plėšimas besąlygiškai atitinka turto pagrobimo sampratą. Materialaus turto neteisėtą savinimąsi kriminalizuoja ir kitos normos – sukčiavimo, patikėto ar esančio žinioje turto pasisavinimo ir iššvaistymo, nusikalstamu būdu gauto turto įgijimo, neteisėto naudojimosi energija ir ryšių paslaugomis, turtinės žalos padarymo apgaule, turto prievartavimo, tačiau šių nusikalstamų veikų dalyku gali būti ir kitokia – nemateriali turtinė nauda (įgytos reikalavimo teisės, išvengtos prievolės ir kt.).

Nematerialios neteisėtos turtinės naudos gavimas naujo Baudžiamojo kodekso XXVIII skyriuje kriminalizuotas šiomis formomis:

- 1) turtinių teisių įgijimas ir turtinių prievolių panaikinimas (būdinga sukčiavimui, turto prievartavimui, nusikalstamu būdu gauto turto įgijimui);
- 2) svetimų patikėtų turtinių teisių pasisavinimas arba iššvaistymas;
- 3) turtinių prievolių išvengimas (būdinga neteisėtam naudojimuisi energija ir ryšių paslaugomis, sukčiavimui, turtinės žalos padarymui apgaule);

¹ Teisėsaugos institucijų praktikoje buvo nuolat susiduriama su sunkumais, įrodinėjant, kad automobilis buvo nuvartytas turint tikslą pasisavinti, nes jį nuvarę asmenys visad teigdavo, kad paėmė jį tik pasivažinėti.

² Teismų praktikoje žinomi atvejai, kai vagyste buvo kaltinamas asmuo, kuris išgertuvių metu be užmigusio savininko žinios paėmė jo automobilį, norėdamas tik nuvažiuoti į parduotuvę ir sugrįžti.

4) turtinė nauda, gaunama iš kokių kitų nukentėjusiojo turinio pobūdžio veiksmų arba susilaikymo nuo jų (būdinga turto prievartavimui).

Minėtą nusikalstamą naudą vadinti *nematerialia* kartais galima tik sąlyginai, nes, pvz., nuosavybės teisės į svetimą automobilį įgijimas apgaule reiškia ne tik pačios teisės, bet ir paties automobilio turėjimą. Tačiau iš apgaulingo sandorio įgijus reikalavimo teisę arba tam tikrą juridinio asmens akcijų kiekį, nusikalstama nauda egzistuoja grynai kaip nematerialus daiktas.

4.1. Turtinių teisių įgijimas ir turtinių prievolių panaikinimas kaip prievartinis arba apgaulingas sandoris

Anksčiau galiojęs LR BK sukčiavimo ir turto prievartavimo normose kriminalizuodavo teisės į turtą įgijimą apgaule arba prievarta. Naujo LR BK vartoja kiek kitokią teisinę terminiją – vietoj *teisės į turtą* požymio buvo vartotos *turtinės teisės* ir *turtinės prievolės* sąvokos. Tokiam žingsniui galima tik pritarti, nes *teisės į turtą* požymis sunkiai pasiduoda aiškinamas, jį galima įvairiai traktuoti, be to, civilinė teisė tokios sąvokos nevartoja¹.

Neteisėtas turtinių teisių įgijimas ir turtinių prievolių panaikinimas naujame LR BK pirmausia kriminalizuotas sukčiavimo ir turto prievartavimo normose. Šis praturtėjimo būdas pasireiškia kaip apgaule arba prievarta kito asmens įtraukimas į nenaudingą turtinį sandorį, kurio metu dokumentiškai patvirtinamas tam tikras juridinis faktas. Šio sandorio rezultatas – kaltininkas arba tretysis asmuo tampa formaliu turtinės teisės turėtoju arba, atvirkščiai, nustoja teisiškai egzistuoti jo turtinė prievolė. Nusikalstamais padariniais šiuo atveju tampa formalus nukentėjusiojo turtinių teisių netekimas ar jų apimties sumažėjimas arba turtinių prievolių atsiradimas ar jų apimties padidėjimas.

Manytina, kad turtinės teisės gali būti ir LR BK 189 straipsnio numatytos veikos dalyku, nors pati norma to tiesiogiai nenumato. Tačiau logiškai mąstant nusikalstamu būdu gauto turto įgijimas turėtų būti aiškinamas taip, kad apimtų ne tik materialaus turto (kilnojamojo ir nekilnojamojo), bet ir turtinių teisių įgijimą. Pavyzdžiui, asmuo įgyja akcijas iš kito asmens, kuris jas įgijo turto prievartavimo būdu. Pagaliau negrynųjų pinigų, gautų nusikalstamu būdu, įgijimas taip pat atitinka turtinių teisių įgijimo sampratą. Minėto sandorio kriminalizavimo pagrindas – turtinių teisių įgijėjo prisidėjimas prie pirminės nusikalstamos veikos įteisinant jos rezultatus ir apsunkinant jos atskleidimą.

4.2. Svetimų patikėtų turtinių teisių pasisavinimas arba iššvaistymas

Nusikalstamas turtinių teisių įgijimas (sau ar kitam) pagal naują LR BK įmanomas ir tvarkant kaltininkui patikėtą ar jo žinioje esantį svetimą turtą (BK 183 ir 184 str.). Toks požiūris atitinka civilinės apyvartos apsaugos poreikius. Tiek anksčiau, tiek ir dabar turtinių teisių įgijimas tradiciškai numatytas sukčiavimo ir turto prievartavimo normose, siejant šių veikų pavojingumą su apgaulės ir prievartos pavojingumu. Naujas LR BK, kriminalizuodamas patikėtų svetimų turtinių teisių „vagystę“, taip pat vadovavosi šia logika, nes kaltininkas, savindamasis arba švaistydamas jam patikėtas turtines teises, taip pat elgiasi apgaulingai, sulaužo jam suteiktą pasitikėjimą. Pvz., kaip turtinės teisės pasisavinimą reikėtų traktuoti bendrovės pinigų neteisėtą ir neatlygintinį pervedimą į savo sąskaitą, pavedimą apmokėti bendrovės lėšomis savo namo statybos darbus arba savo asmenines skolas, nes negryniesi pinigai iš esmės atitinka tokią civilinės teisės kategoriją kaip *reikalavimo teisė*. Turtinės teisės iššvaistymą (iš esmės tai taip pat yra turtinės naudos gavimas, tik ne sau, o kitam asmeniui) galima įžvelgti, kai asmuo, kuriam patikėtas kito asmens turtinių reikalų tvarkymas, neteisėtai (viršydamas savo įgaliojimus) ir neatlygintinai a) perleidžia svetimą turtinę teisę kitam asmeniui arba b) realią vertę turinčią turtinę teisę sąmoningai paverčia beverte. Pavyzdžiui, ben-

¹ Apie termino „teisė į turtą“ atsiradimą ir jo suvokimą plačiau žr. [22, p. 80].

drovė turi teisę į skolos gražinimą, tačiau direktorius oficialiai duoda sutikimą skolininkui perkelti šią skolą (intercesija) kitam asmeniui, kuris yra nemokus. Rezultatas yra tai, kad bendrovės turtinė teisė lieka egzistuoti tik popieriuje, nes naujo skolininko neįmanoma priversti gražinti skolą. Tas pats pasakytina apie leidimą skolininkui perduoti bendrovei įkeistą turtą. Toks atsakingų asmenų, kuriems patikėtas svetimo turto tvarkymas, nesąžiningumas pagal jo daromą žalą yra ne mažiau pavojingas negu materialaus turto pasisavinimas arba iššvaistymas, todėl išplėsta kriminalizacija šiuo atveju pateisinama. Juk dideli turtai dažniausia egzistuoja būtent turtinių teisių pavidalu.

4.3. Turtinių prievolių išvengimo kriminalizavimas: baudžiamosios ir civilinės teisės takoskyros problema

Vienas labiausiai pakitęs naujo Baudžiamojo kodekso XXVIII skyriaus aspektas yra turtinių prievolių išvengimo kriminalizavimo išplėtimas. Ankstesnis BK numatydavo baudžiamąją atsakomybę už turtinių prievolių išvengimą tik vienoje – turtinės žalos padarymo apgaule normoje (LR BK 277 str.). Beje, šioje normoje buvo kriminalizuotas tik piniginių prievolių išvengimas. Naujo LR BK XXVIII skyriuje turtinių prievolių išvengimą kriminalizuoja net trys normos. Sukčiavimo (LR BK 182 str.) norma kriminalizuoja bet kokių turtinių prievolių išvengimą apgaule, turtinės žalos padarymo apgaule (LR BK 186 str.) norma – piniginių prievolių (atsiskaitymų ir įmokų) išvengimą apgaule, o neteisėto naudojimosi energija ir ryšių paslaugomis (179 str.) norma – prievolių išvengimą, kai kalbama apie naudojimąsi energija arba paslaugomis iškraipant skaitiklių rodmenis.

Prievolių išvengimas kaip nusikalstama veika – tai dar nedaug tyrinėta teisinė sąvoka. Sakyčiau, kad tai ryškiausias civilinio delikto kriminalizavimo pavyzdys, o kai tai nutinka, visad yra aktualu nubrėžti ribą, skiriančią baudžiamąją ir civilinę atsakomybę. Baudžiamieji įstatymai pagal savo paskirtį turi preciziškai suformuluoti baudžiamąjį draudimą, ir iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad prievolių išvengimo nusikalstamą pobūdį rodo skolininko panaudota apgaulė. Tačiau įsigilinus į tai, kas yra apgaulė ir kokia jos reikšmė išvengiant prievolės, paaiškėja, kad tai nėra absoliutus kriterijus, nubrėžiantis takoskyrą tarp baudžiamosios ir civilinės atsakomybės. Pirma, apgaulė būna aktyvi (suklaidinimas pranešant netikrus faktus) ir pasyvi (tikrų faktų nutylėjimas), be to, apgaule traktuotinas ir piktnaudžiavimas pasitikėjimu [23, p. 266], kuris baudžiamojoje teisėje suprantamas kaip panaudojimas piktam nukentėjusiojo pareikštą pasitikėjimą [24, p. 44] arba kaip pažadai, įtikinėjimas, sutarčių sudarymas neturint tikslo juos vykdyti [25, p. 439]. Galima teigti, kad prievolių vengimas, kai skolininkas pajėgus jas įvykdyti, visada gali būti įvertintas kaip piktnaudžiavimas pasitikėjimu, nes dvišaliai sandoriai visada grįsti šalių pasitikėjimu viena kita. Manychiau, kad nusikalstamas *turtinės prievolės išvengimas* jokia būdu negali būti paaiškintas vien tik kaip turtinės prievolės neįvykdymas panaudojant apgaulę. Prievolės neįvykdymas dar nereiškia, kad jos išvengta. Norėdami identifikuoti nusikalstamą prievolių išvengimo pobūdį, turime išsiaiškinti, ką reiškia prievolių išvengimas kaip veika ir kaip rezultatas, kokia vieta šiame mechanizme skirta apgalei, kokia kaltės forma veika atliekama.

Manytina, kad prievolių išvengimas kaip veika ir kaip rezultatas – tai, *pirma*, atsisakymas vykdyti prievolę, *antra*, tokios teisinės situacijos sukūrimas, kai skolininkas išvengia realaus pavojaus būti priverstas vykdyti savo pareigą kreditoriui. Kitais žodžiais tariant, prievolės išvengimas – tai kreditoriaus galimybės realiai apginti savo reikalavimo teisę civilinėmis teisinėmis priemonėmis atėmimas (sumenkinimas) naudojant apgaulę. Ši pozicija buvo išsakyta teisinėje literatūroje kaip baudžiamosios teisės *ultima ratio* (lot. *paskutinės priemonės*) principo įgyvendinimas, atribojant civilinę atsakomybę už prievolių išvengimą nuo baudžiamosios [9, p. 80]. Apgaulė šiame nusikalstamame mechanizme yra būdas priversti, kad kreditorius patektų į minėtą padėtį. Pats paprasčiausias prievolių išvengimo pavyzdys yra atvejis, kai kas nors papietauja restorane, pasinaudoja taksi arba kirpėjo paslauga ir pasišalina nesumokėjęs. Apgaulė čia pasireiškia kaip piktnaudžiavimas paslaugos tiekėjo pasitikė-

jimu. Patraukti civilinės atsakomybės skolininką šiuo atveju keblu, nes kreditorius nežino jo tapatybės. Toks turtinių prievolių išvengimas pagal pavojingumą prilygsta vagystei. Panašiai traktuotinas atvejis, kai asmuo, vengdamas mokesčio už teikiamą elektrą ar šilumą, iškraipo skaitiklių rodmenis. Turtinių prievolių išvengimas, žinoma, gali pasireikšti ir kaip gerokai sudėtingesnė machinacija piktnaudžiaujant civiliniais santykiais. Viena tokio piktnaudžiavimo formų yra sąmoningas fiktyvus skolininko savo mokumo arba skolos padengiamumo panaikinimas¹. Civilinėmis teisinėmis priemonėmis kreditoriaus teisių pažeidimą įmanoma kompensuoti tik mokaus arba turtą turinčio skolininko sąskaita. Kai skolininkas fiktyviai perleidžia savo turtą tretiesiems asmenims arba paslepia jį, įmanoma įžvelgti ir apgaule, nes skolininkas savo veiksmais sukuria klaidinančią teisinę padėtį, padedančią jam išvengti išlaidų. Nusikalstamą prievolių išvengimo pobūdį gali rodyti ir tai, kad skolininkas grindžia savo atsisakymą vykdyti prievolę fiktyviais dokumentais, patvirtinančiais nebūtus faktus. Neįrodžius šių faktų netikrumo, kreditoriaus teisės atkūrimas pasidaro probleminis. Galima prognozuoti, kad ateityje dėl panašaus skolininkų nesąžiningumo didelę turtinę žalą patyrę kreditoriai visiškai pagrįstai inicijuos ne civilinį, bet baudžiamąjį procesą.

Turtinės prievolės išvengimo kriminalizavimas trijose normose sukelia tam tikrų neaiškumų, kurią normą taikyti. Pavyzdžiui, neįmanoma logiškai paaiškinti, kuo skiriasi turtinių prievolių išvengimas sukčiavimo (BK 182 str.) ir turtinės žalos padarymo apgaule (BK 186 str.) normose. Be to, sukčiavimą dėl menkos vertės prievolės išvengimo įmanoma pripažinti administraciniu nusizengimu, o administracinės atsakomybės už turtinės žalos padarymo apgaule (BK 186 str.), taip pat už neteisėtą naudojimąsi energija ir ryšio paslaugomis (BK 179 str.) nenumatyta. Galima prognozuoti, kad šis baudžiamųjų įstatymų nenuoseklumas nulems ir nenuoseklią teismų praktiką.

4.4. Turtinė nauda kaip prievartavimo dalykas

Turto prievartavimo sudėtis – formali, nusikaltimo baigtumas siejamas ne su naudos gavimu, bet su kito asmens vertimu ją suteikti. Todėl šio nusikaltimo turtinis pobūdis pasireiškia per tokią formulę: ar gautų kaltininkas (ar kitas asmuo, kurio interesams jis atstovauja) turtinės naudos, jei nukentėjusysis paklustų kaltininko valiai ir patenkintų jo turtinę pretenziją. Svarbus turto prievartavimo normos (BK 181 str.) skiriamasis bruožas yra ir tai, kad ji kriminalizuoja prievartinį būdą gauti ne tik materialų turtą, įgyti turtinę teisę arba panaikinti turtinę prievolę, bet ir atlikti „kitus turtinio pobūdžio veiksmus arba susilaikymą nuo jų“ kaltininko ar kito asmens naudai. Tai leidžia teigti, kad turto prievartavimas yra vienintelis LR BK XXVIII skyriuje pateiktas nusikaltimas, kurio dalyku gali būti bet kokio turinio turtinė nauda. Turto prievartavimo norma apima net ir tokias prievarta reiškiamas pretenzijas, kurių vykdymas pagerintų sunkiai apskaičiuojamas kaltininko vadovaujamos įmonės ekonominės veiklos sąlygas, sumažintų konkurenciją, leistų tikėtis ateityje didesnio pelno ir pan. Tą patvirtina ir teismų praktika, kurioje jau nuo 1990–ųjų pradžios reikalavimai pasitraukti iš verslo, atsisakyti planų dalyvauti aukcione arba investuoti į tam tikrą sritį vertinami kaip turto prievartavimas.

Prievarta reiškiamų pretenzijų vykdymas nebūtinai turėtų kelti turtinių nuostolių nukentėjusiajam (šia prasme nusikalstama veika nebūtinai yra neatlygintinė), atvirkščiai, tai gali būti net lyg ir naudinga jam. Reiškiamos turtinės pretenzijos savo ruožtu gali būti tiek naudingos, tiek ir nuostolingos pačiam kaltininkui. Ne tai yra svarbiausia. Tokias turtines pretenzijas pripažįstant turto prievartavimu, svarbiausia yra tai, kad šių pretenzijų vykdymas tiesiog prieštarautų nukentėjusiojo turtiniams interesams, bet atitiktų kaltininko turtinius interesus. Kaip pavyzdį paimkime atvejį, kai vienas asmuo verčia kitą už labai didelę kainą perleisti jam tam tikrą akcijų kiekį. Sumokėjęs daugiau nei reali tų akcijų kaina, asmuo lyg ir patirtų nuo-

¹ Šios veikos pavojingumą pripažįsta kai kurių šalių baudžiamieji įstatymai, kriminalizuodami tariamos nemo-kumo būklės sukūrimą vengiant prievolių kaip atskirus turtinius nusikaltimus, pvz., Austrijos BK 156 str. [19], Prancūzijos BK 314–7 str. [26], Ispanijos BK 258 str. [27].

stolį, tačiau padidintų savo akcijų skaičių iki 51 proc. ir galėtų valdyti įmonę. Pardavęs savo akcijas nukentėjusysis turto prasme lyg ir išloštų, tačiau prievarta siūlomas sandoris prieštarauja jo turtiniam interesui. Toks atvejis visiškai atitinka turto prievartavimo požymius: kaltininko prievarta siekiama nauda yra turtinė, nes ji yra ekonominio pobūdžio, jos siekimas atitinka kaltininko ir prieštarauja nukentėjusiojo turtiniam (ekonominiam) interesui.

5. Neatsargaus turto iššvaistymo koncepcija naujame LR BK

Šiame straipsnyje jau buvo nagrinėjamas naujas požiūris į svetimo patikėto ar žinioje esančio turto pasisavinimo ir iššvaistymo dalyką, kuriuo gali būti tiek materialus turtas, tiek ir turtinės teisės. Tačiau nauja yra ir tai, kad turto iššvaistymas (BK 184 str.) sietinas ne tik su tyčine kalte, bet ir su neatsargumu. Toks požiūris galutinai suteikia pasisavinimui ir iššvaistymui atskirus statusus. Kita vertus, toks šių sąvokų atskyrimas viena nuo kitos atrodo dirbtinis.

Tarpukario Lietuvos teisininkai išekvojimą aiškino kaip objektyvų pasisavinimo požymį [5, p. 189; 28, p. 502]. Esminių skirtumų tarp minėtų sąvokų nepastebėdavo ir tarybinių laikų mokslininkai. Štai 1989 m. LTSR BK komentare buvo aiškinama, kad skirtumas tarp pasisavinimo ir išekvojimo išryškėja tik tada, kai turtas jau paimtas – pasisavinimo atveju turtas paverčiamas savo nuosavybe, o išekvojimo – suvartojamas arba įvairiais būdais perduodamas kitiems asmenims [6, p. 179]. Turint šiuos argumentus galvoje, neįtikinamai atrodo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nurodytas skirtumas tarp pasisavinimo ir iššvaistymo – būtent kad turtas iššvaistomas jo nepasisavinus, t. y. neužvaldžius bent trumpam laikui [23, p. 268]. Tačiau lieka neaišku, kaip tai įmanoma padaryti, juk iššvaistydamas svetimą turtą, kaltininkas šio turto atžvilgiu taip pat elgiasi kaip su nuosavu, o tai visiškai atitinka pasisavinimo sampratą.

Sąvoka „turto iššvaistymas dėl neatsargumo“ kaip teisinė kategorija taip pat yra gan prieštaringa. Pats terminas „iššvaistymas“ natūraliai suponuoja sąmoningą veikimą, o svetimo turto praradimas arba kitokios turtinės žalos padarymas dėl neatsargumo niekad iššvaistymu nebuvo vadinamas. Juk esant „neatsargiam iššvaistymui“ kaltininkui bus inkriminuojama tai, kad jis netinkamai tvarkė kito asmens turtinius reikalus ir padarė jam žalos dėl nusikalstamo pasitikėjimo arba nerūpestingumo. Tokį įstatymo leidėjo žingsnį sunku paaiškinti – juk už minėtą aplaidumą galima taikyti tiek drausminę, tiek civilinę atsakomybę, be to, valstybės tarnautojui arba jam prilygintam asmeniui už neatsargų savo pareigų neatlikimą ar netinkamą jų atlikimą baudžiamoji atsakomybė numatyta padarius ne bet kokią, o tik didelę žalą valstybei ar asmeniui (LR BK 229). Jeigu vis dėlto ši nuostata ateityje nebus panaikinta, labai svarbu užtikrinti teismų praktikoje, kad su turto iššvaistymu būtų siejama tik viena neatsargumo kaltės rūšis – pasitikėjimas. Tuomet bent teoriškai įmanoma pagrįsti baudžiamąją atsakomybę, nes disponavimo svetimu turtu aktas yra sąmoningas ir valingas [9, p. 175]. Šiuo atveju, manyčiau, būtina laikytis ir kitos, iš *ultima ratio* principo išplaukiančios, nuostatos, kad baudžiamoji atsakomybė už neatsargų svetimo turto iššvaistymą pateisinama tik tuomet, kai nėra galimybės kompensuoti patirtos žalos civilinės teisės priemonėmis ar šios galimybės yra esmingai apsinkintos.

Išvados

1. Didžioji dauguma LR BK XXVIII skyriaus normų kriminalizuoja vienokios ar kitokios neteisėtos turtinės naudos gavimą (sau ar kitam) padarant atitinkamą žalą kitam asmeniui. Kaip nusikalstamos veikos dalykas turtinė nauda gali būti suprasta kaip būklė, atsirandanti įgyvendinus tam tikrą turtinį interesą, kuris savo ruožtu sietinas su asmens valia (noru) daryti poveikį savo ar kito asmens turtinei sferai arba išsaugoti ją nepakitusia.

2. Baudžiamojoje teisėje ypač svarbus yra nusikalstamos turtinės naudos skirstymas į materialią ir nematerialią, nes tai padeda tinkamai suklasifikuoti ir atskleisti nusikalstamų veikų mechanizmą, apibrėžti jų kėsinimosi objektą ir dalyką. Baudžiamųjų įstatymų raida rodo vis sudėtingesnių piktnaudžiavimo turtiniais civiliniais santykiais būdų, taip pat nematerialios turtinės naudos neteisėto gavimo kriminalizavimo tendenciją.

3. Viena seniausių baudžiamosios teisės doktrinų įtvirtina nuostatą, kad turto pagrobimą sudaro tyčinis neteisėtas svetimo judamojo turto užvaldymas turint tikslą pasisavinti. Turto pagrobimais pagal naują LR BK vadintini vagystė ir plėšimas. Aiškinant turto pagrobimo požymius labai svarbu pabrėžti tai, kad šios veikos nebūtinai padaromos dėl savanauðiškų paskatų, tačiau jos visada turi būti siejamos su svetimo materialaus turto pasisavinimu, t. y. su jo negrįžtamu neatlygintiniu išėmimu iš teisėto valdymo.

4. Nematerialios neteisėtos turtinės naudos gavimas kriminalizuotas naujo Baudžiamojo kodekso XXVIII skyriuje kaip turtinių teisių įgijimas ir turtinių prievolių panaikinimas (būdinga sukčiavimui, turto prievartavimui, nusikalstamu būdu gauto turto įgijimui), kaip svetimų patikėtų turtinių teisių pasisavinimas arba iššvaistymas; kaip turtinių prievolių išven-gimas (būdinga neteisėtam naudojimuisi energija ir ryšių paslaugomis, sukčiavimui, turtinės žalos padarymui apgaule), taip pat kaip turtinė nauda, gaunama iš bet kokių kitų nukentėjusiojo turtinio pobūdžio veiksmų ar susilaikymo nuo jų (būdinga turto prievartavimui).



LITERATŪRA

1. **Pakalniškis V.** Nuosavybės teisės doktrina ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002. T. 28(20).
2. **Sinkevičius E., Fedosiukas O.** Turto problema baudžiamojoje teisėje // Justitia. 1999. Nr. 5–6.
3. **Piesliakas V.** Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso principinės nuostatos // Teisės problemos. 1996. Nr. 4.
4. **Фойницкий И. Я.** Курс уголовного права. Часть особенная. Посягательства личные и имущественные. Изд.4. С-Петербург, 1901.
5. **Stankevičius V.** Baudžiamosios teisės paskaitos. Kaunas, 1925.
6. **LTSR BK komentaras.** – VILNIUS, 1989.
7. **Владимиров В. А.** Квалификация преступлений против личной собственности. – Москва, 1968.
8. **Jovaišas K.** Nusikaltimai nuosavybei // Teisės problemos. 1995. Nr. 3.
9. **Sinkevičius E.** Neteisėtas banko kredito gavimas arba panaudojimas ir jų kvalifikavimas. – Vilnius, 2002.
10. **Скляр С. В.** Понятие хищения в уголовном законодательстве России: теоретический анализ // Государство и право. 1997. Nr. 9.
11. **Fedosiuk O.** Nuosavybė ir turtas civiliniame ir baudžiamajame kodeksuose // Jurisprudencija. 2002. T. 28 (20).
12. **Baudžiamoji teisė.** Specialioji dalis. 1 knyga. – Vilnius, 2000.
13. **Drakšienė A.** Baudžiamoji atsakomybė už vagystę // Teisė. 2000. Nr. 37
14. **Piesliakas V.** Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. – Vilnius, 1996
15. **Листь Ф.** Учебник уголовного права. Особенная часть. – Москва, 1905.
16. **Уголовный кодекс ФРГ.** – Москва, 2000.
17. **Комментарий** к уголовному кодексу Российской Федерации. – Москва, 2002.
18. **Уголовный кодекс** Республики Польша. – Минск. 1998.
19. **Уголовный кодекс** Австрии. – Москва, 2001.
20. **Lietuvos Respublikos** 1994 m. liepos 19 d. įstatymas Nr. I–551 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo“ // Valstybės žinios. 1994. Nr.60–1182.
21. **Lietuvos Respublikos** 1994 m. lapkričio 10 d. įstatymas Nr. I–654 „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo, pataisos darbų ir baudžiamojo proceso kodeksų

- pakeitimo ir papildymo“ Nr.1–551, priimto 1994 m. liepos 19 d., įsigaliojimo tvarkos“ // Valstybės žinios. 1994. Nr. 92–1800.
22. **Fedosiuk O.** Sukčiavimo normos koncepcija naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir jos įgyvendinimo problemos // Teisė. 2003. Nr. 48.
 23. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo senatas 1998 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 8 „Dėl teismų praktikos sukčiavimo ir turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose bylose (BK 274 str. ir 275 str.)“ // Teismų praktika. 1998. Nr.10.
 24. **Apanavičius M.** Nusikaltimai asmeninei piliečių nuosavybei. – Vilnius, 1969.
 25. **Курс** советского уголовного права. Часть особенная. Изд. Ленинградского ун-та, 1973. Т. 3.
 26. **Уголовный** кодекс Франции. – Санкт-Петербург, 2002.
 27. **Уголовный** кодекс Испании. – Москва, 1998.
 28. **Kavolis M., Bieliackinas S.** Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. – Kaunas, 1934.



Property Gain as a Subject-Matter of Crime: Methodical Analysis of Norms

Dr. Oleg Fedosiuk

Mykolas Romeris University

Keywords: *property, material property, immaterial property, property gain, property harm, non-indemnity, selfishness, seizure of property, obtain of property rights, repeal of property rights, evasion of property obligation, deception, extortion, misappropriation of property, squander of property.*

SUMMARY

The article deals with the norms of chapter XXVIII of the new Criminal Code of Lithuania in the aspect in which it criminalises illegal obtain of property gain. All the crimes turned to illegal enrichment at the expense of another person can be classified according to the form of property gain the perpetrator obtains. The author defines the notion of property gain operating with the terms of Civil Law and adapting them to the needs of Criminal Law. According to the author the property gain in general means a certain result of realization of property interest of a person and can exist in various material and immaterial forms, however, some crimes can be directed only at material moveable property (theft, robbery), some of them being of a broader content can also be directed at immaterial property such as property rights and obligations as well as other forms of property gain.

The author provides with the methodical point of view on the entire system of the norms which foresee liability for illegal enrichment at the expense of another person, explains essential questions: what means the property in crimes of theft and robbery, in what ways the property gain can be obtained in fraud, extortion and the other crimes, what are the criterions of delimitation of criminal and civil liability in case of evasion of property obligation. The author also provides with scientific evaluation of actual legal definition of separate crime and gives proposals on their proper explanation.

